

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΑΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (268)

Δημοτικός Κήπος Χανίων.

Ιστορία και λειτουργίες ενός χώρου αστικού πρασίνου (2)

Την Πέμπτη 8 Ιουνίου στα πλαίσια της Παγκόσμιας Ημέρας Περιβάλλοντος παρουσιάζεται στα Χανιά το βιβλίο μου για τον Δημοτικό Κήπο των Χανίων, με τον παραπάνω τίτλο και υπότιτλο. Έχει τυπωθεί πριν από δύο χρόνια, το 2021, όμως τόσο ο κορονοϊός όσο και τα έργα που πραγματοποιούνταν στον Κήπο δεν επέτρεψαν την παρουσίασή του. Κάλιο αργά παρά ποτέ, αφού αυτό θα γίνει την επόμενη εβδομάδα μέσα στον Κήπο κι όχι σ' έναν άσχετο χώρο, όπως θα συνέβαινε αν αυτό γινόταν την περασμένη χρονιά, τα μέτρα απομόνωσης είχαν ήδη αρθεί. Κάλιο αργά επίσης παρά ποτέ, αφού αλλιώς το βιβλίο θα είχε χρησιμοποιηθεί στη διαμάχη που αναπτύχθηκε στους Χανιώτες με αφορμή την απομάκρυνση των ζώων αλλά και τις κοπές κάποιων δέντρων που χρειάστηκε να γίνουν στον Κήπο.

Το βιβλίο στηρίζεται σ' ένα παλιότερο δικό μου, που το είχα θέσει σε κυκλοφορία το 2017, κλείνοντας την καριέρα μου εκεί ως σχολικός σύμβουλος, με τον τίτλο «Δημοτικός Κήπος, η δροσερή ανάσα των Χανίων. Ιστορία, Χλωρίδα, Πανίδα, Εκπαιδευτικές δραστηριότητες». Η πρώτη εκείνη έκδοση απευθυνόταν κυρίως σε εκπαιδευτικούς και σε γονείς κι είχε ως απώτερο στόχο τόσο την ευαισθητοποίησή τους για την ανάγκη σεβασμού για το μνημείο αυτό της φύσης και του πολιτισμού όσο και τη χρησιμοποίησή του ως εκπαιδευτικού εργαλείου. Έγραφα τότε για την ανάγκη να βγάλουμε τα παιδιά από τις ανθυγιεινές σχολικές αίθουσες, μη περνώντας οπωσδήποτε από το μυαλό μου το τι θα επακολουθούσε με τον Sars 2. Ακόμα όμως και στη συνέχεια, ομολογώ, πολύ λίγοι ήταν οι εκπαιδευτικοί που πήγαν με τα μαθητοΰδια τους σ' έναν ανοιχτό χώρο όπως ο Κήπος για να κάνουν εκεί ένα υγιεινό μάθημα, όχι μόνο στα Χανιά αλλά και στο Ρέθυμνο και σχεδόν παντού στην Ελλάδα. Όπως είχε γράψει παλιότερα ο συμπολίτης Μιχάλης Βαλαρής, με άλλη αφορμή, φαίνεται ότι στην εκπαίδευση χαρακτηριζόμαστε από το «σύνδρομο της πούγκας».

Μαλλοειδές του Κήπου

Το νέο βιβλίο σε λίγα σημεία του θυμίζει το παλιό. Με αφορμή τη συμπλήρωση 150 (+2 πλέον) χρόνων από την ίδρυση του Κήπου, επιχειρεί να τον σκιαγραφήσει ως μνημείο: ως μνημείο φυσικό και τοπιακό αφενός, μνημείο αστικού πολιτισμού αφετέρου. Κι ακόμα ως οικοσύστημα, με δική του χλωρίδα και πανίδα, που εμπλουτίζει τη βιοποικιλότητα και ασκεί θετική επίδραση στο μικροκλίμα του αστικού ιστού, αλλά και ως ιστορικό δημιούργημα μιας εποχής, ενταγμένο στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού 19^{ου} αιώνα, καθώς και στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή της πόλης, με την οποία δεν παύει να αλληλεπιδρά. 180 φωτογραφίες, παλιές και σύγχρονες, εικονογραφούν το ιστορικό περιβάλλον του Κήπου, ενώ περισσότερα από 50 βοτανικά σχέδια δίνουν την ευκαιρία για μια πιο συνειδητή ματιά στο φυσικό περιβάλλον που τον συγκροτεί. Ένα χωριστό κεφάλαιο του βιβλίου αφιερώνεται στα παιδιά, εστιάζοντας στη λειτουργία του Κήπου ως χώρου εκπαιδευτικής δραστηριότητας. Παρακάτω επιλέγω για τις σημερινές «Αναδιφώσεις» τα κεφάλαια «Δημόσιοι κήποι στην Κρήτη, 19^{ος} και 20^{ος} αιώνας», που πιστεύω ότι παρουσιάζουν υπερτοπικό ενδιαφέρον.

«Ο πρώτος οργανωμένος χώρος διακοσμνητικού πρασίνου της Νεότερης Ελλάδας άρχισε να κατασκευάζεται στην Αθήνα το έτος 1839 και ολοκληρώθηκε το 1852. Σε επαφή με το Παλάτι, εκτεινόμενος σε επιφάνεια 158 στρεμμάτων, ο Κήπος της βασίλισσας Αμαλίας, όπως αποκαλούνταν αρχικά, ο Βασιλικός Κήπος μετονομάστηκε σε Εθνικό το 1927, κατά την πρώτη περίοδο της αβασιλευτής δημοκρατίας. Από το 2011 είναι με ΦΕΚ χαρακτηρισμένος ως «ιστορικός τόπος». Ο κήπος προοριζόταν να είναι επιστημονικός-βοτανικός. Τη φύτευσή του οργάνωσε και επέβλεψε ο Γάλλος κηποτέχνης Φρανσουά-Λουί Μπαρβώ και ο Βαυαρός γεωπόνος Φρήντριχ Σμίντ, ενώ η επέκτασή του υλοποιήθηκε από τον Γερμανό βοτανολόγο Καρλ Νικολάους Φράας. Για την αρχική φύτευσή του, περισσότερα από 15.000 φυτά μεταφέρθηκαν από την Ευρώπη, προερχόμενα και από «εξωτικές» χώρες πολλά από αυτά, χρησιμοποιήθηκαν όμως και πολλά αυτοφυή ελληνικά. Κυρίαρχος στον σχεδιασμό του είναι ο «γραφικός» ρυθμός, εμπνευσμένος από το ιδανικό της επιστροφής στην απλότητα και τη φύση, ο οποίος είχε ξεκινήσει, από τις αρχές του 19ου αιώνα, να αντικαθιστά σταδιακά τον έως τότε κυρίαρχο, γεωμετρικό, γαλλικό ρυθμό (στη φωτογραφία, στιγμιότυπο από τον «Βασιλικό Κήπο» το 1891).

Ακολούθησε η δημιουργία του κήπου του μεταγενέστερου Ζαπτείου Μεγάρου, το 1857 (στη φωτογραφία το Ζάππειο πριν τη φύτευσή του Κήπου του). Εκτεινόμενος σε 125 στρέμματα, χαράχθηκε από τον Γάλλο Αρχιτέκτονα Ντεζιρέ Ματτόν, σύμφωνα με το ύφος των γαλλικών κήπων, αργότερα όμως εμπλουτίστηκε και με ελεύθερες χαράξεις αγγλικού τύπου. Τη φύτευσή του ανέλαβε ο Αντον Σμίντ, γιος του Φρήντριχ. Στα 1885, με την ολοκλήρωση της γραμμής Πειραιάς-Κηφισιά και στο πλαίσιο εξωραϊσμού της ευρύτερης περιοχής, οι Σιδηρόδρομοι Αττικής δημιούργησαν σε μίαν έκταση 25 στρεμμάτων ένα γαλλικό ρυθμού άλσος. Καταφάνοντας με το τρένο, διακεκριμένοι πολίτες της Αθηναϊκής ζωής θα απολαμβάνουν τον περίπατό τους εδώ, ανάμεσά τους και ο Βενιζέλος. Από το 1937 το Άλσος Κηφισιάς είναι ταυτισμένο με τις ετήσιες Ανθοκομικές Εκθέσεις του Δήμου Κηφισιάς, που φιλοξενοούνται σε αυτό. Τον 20^ο αιώνα οι προσπάθειες οργάνωσης δημοσίων χώρων πρασίνου πληθαίνουν. Το 1908 ξεκινά η ιστορία του Άλσους Παγκρατίου, αρχικά ως φυτώριο της Φιλοδοσιακής Εταιρείας, η οποία, το 1936, το παραχωρεί στον Δήμο Αθηναίων, για να λειτουργήσει ως ελεύθερος δημόσιος χώρος αναψυχής. Στο χώρο του θα λειτουργεί από το 1950 και υπαίθριο θέατρο. Το 1914 ξεκινά να δημιουργείται σταδιακά και το Άλσος Νέας Φιλαδέλφειας, με δεντροφυτεύσεις στον γυμνό λόφο δίπλα από το ρέμα του Ποδονύφη, ενώ το σχέδιο πόλης του 1924 προβλέπει τη δέσμευση χώρου για τη δημιουργία Άλσους στη Νέα Σμύρνη, η φύτευση του οποίου ξεκινά δυο χρόνια αργότερα.

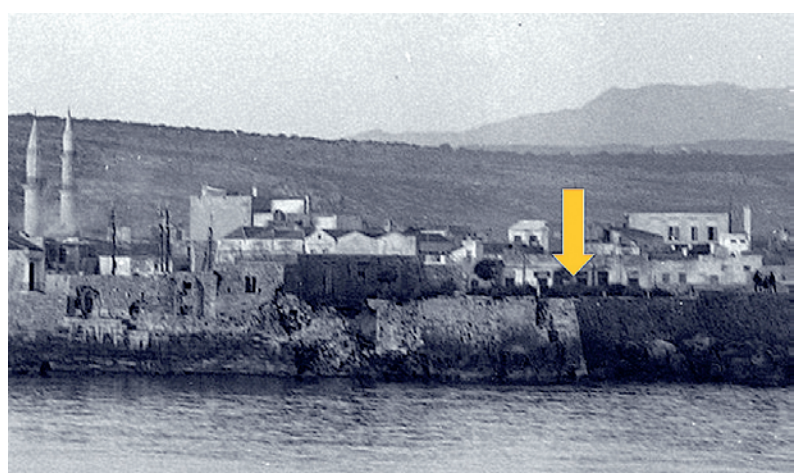

Το 1935 ξεκινούν και τα έργα δεντροφύτευσης και ανάπτυξης στο Πεδίο του Άρεως, ο σχεδιασμός των οποίων σχεδίασε την προηγούμενη διετία με κύριο σκοπό να τιμηθούν στον χώρο αυτό οι ήρωες της επανάστασης του 1821. Σειρά μαρμάρινων προτομών τους κοσμήει εκατέρωθεν την Οδό των Αγωνιστών, ως τοποσημείο του ωστόσο καθιερώθηκε ο ορειγάλκινος ανδριάντας του βασιλιά Κωνσταντίνου Α', που τοποθετήθηκε στην είσοδο του πάρκου τον Οκτώβριο του 1938. Στον χώρο του Πεδίου του Άρεως φιλοξενοούνται οι εγκαταστάσεις του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου, ενώ εδώ λειτουργήσε επί χρόνια και το ιστορικό αναψυκτήριο Green Park. Μετά την κατοχή, εκτεταμένη δεντροφύτευση πραγματοποιήθηκε και σε έκταση της υποβαθμισμένης τότε περιοχής της Περιοστήριου, προκειμένου αυτή να «στεγνώσει» από τα πολλά υπόγεια νερά της. Από την αρχή της δεκαετίας του 1950 ωστόσο, και για είκοσι χρόνια περίπου, λόγω της αυθαίρετης οικιστικής ανάπτυξης, η έκταση του «άλσους» λεηλατήθηκε περιμετρικά από καταπατήσεις, με αποτέλεσμα το μέγεθος του να συρρικνωθεί. Δεν οριοθετήθηκε παρά στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Παράλληλα με τους δημόσιους χώρους πρασίνου στην πρωτεύουσα της χώρας, κάθε πόλη-πρωτεύουσα νομού έκανε προσπάθεια για τη δημιουργία του δικού της κήπου, με πλουσιότερα ή φτωχότερα αποτελέσματα.

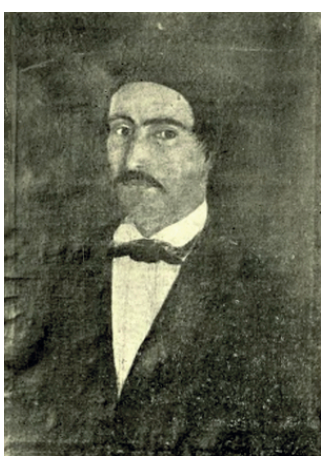
30^η Ιανουαρίου 1871, ημερομηνία στην οποία ο Ρεούφ πασάς αποβίβαστηκε στην Κρήτη ως βαλής (>τουρκ.>αράβ. vālī = διοικητής ενός liva ή ενός vilayet, διοικητικών μονάδων αντίστοιχων του Νομού και της Περιφέρειας). Την ίδια ακριβώς περίοδο, στην πρωτεύουσα του λιβά Λασιθίου, Καινούριο Χωριό (Νεάπολη), δημόσιο κήπο ίδρυσε ο εκεί διοικητής Κωστάκης Αδοσίδης Πασάς, ο οποίος εφοδίασε την έδρα του και με πλήθος επιφανών δημόσιων κτηρίων. Ο κήπος της Νεάπολης, αν και εκπαιδευτικός, διατηρείται σε γενικές γραμμές, μέχρι σήμερα, όχι όμως και το περίφημο εξαγωνικό σιντριβάνι του.

Στην Κρήτη έννοια του δημόσιου κήπου εισήχθη από μορφωμένους Οθωμανούς αξιωματούχους, οι οποίοι είχαν γνωρίσει τέτοιους κήπους κατά τη διάρκεια ταξιδιών, αποστολών, ορισμένοι δε και των σπουδών τους, στην Ευρώπη. Σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα γνωστά στοιχεία, ο πρώτος δημόσιος κήπος στο νησί φέρεται να ιδρύθηκε στο Ρέθυμνο προ του έτους 1850. Καταστράφηκε αργότερα, με την επέκταση των μουσουλμανικών νεκροταφείων της πόλης. Ο επόμενος, χρονολογικά, κήπος που ιδρύθηκε στην Κρήτη ήταν αυτός των Χανίων, από τον τότε Γενικό Διοικητή Ρεούφ πασά (στη φωτογραφία ο Κήπος των Χανίων τρεις δεκαετίες μετά την ίδρυσή του). Ως έτος δημιουργίας του κήπου αναφέρεται συνήθως το 1870, η χρονολόγηση αυτή όμως μόνο συμβατικά μπορεί να γίνει αποδεκτή. Αντικειμενικά, οι εργασίες δημιουργίας του κήπου δεν μπορεί παρά να ξεκίνησαν μετά την

αναβρυτήριο και ονομάστηκε Δημοτικός Κήπος Ρεθύμνης. Ένας ακόμα δημόσιος κήπος διαμορφώθηκε στο Ρέθυμνο το έτος 1894, στον χώρο του μεταγενέστερου Γυμναστηρίου και Δημοτικού Νοσοκομείου. Για τη δημιουργία του πραγματοποιήθηκε έρανος και στην έκτασή του, που πλησίαζε τα είκοσι στρέμματα, φυτεύτηκαν δέντρα και κατασκευάστηκαν κρήνες, ενώ πρωτοποριακή για την εποχή ήταν η περίφραξή του με συρματόπλεγμα, για την αποφυγή των ζημιών από ζώα. Ο κήπος αυτός καταστράφηκε κατά την επανάσταση του 1897.

Υπάρχει η πληροφορία ότι, μαζί με ορισμένα από τα δέντρα, ο Αδοσίδης είχε εισαγάγει για εδαφοκάλυψη το φυτό ξνίδα (Oxalis Pes-carrae), το οποίο σταδιακά επεκτάθηκε και κατέκλυσε την Κρήτη. Ο επόμενος χρονολογικά κήπος ιδρύθηκε το έτος 1889 στο Ρέθυμνο (φωτογραφία), στην οροφή του παραθαλάσσιου Σου κουλέ (> τουρκ. su kule=πύργος του νερού). Το έτος εκείνο, ο τουρκολογός στρατιωτικός γιατρός Περτέφ Εφέντης είχε υποδείξει στον Δήμο Ρεθύμνης να προβεί στη διαμόρφωση αυτού του δημόσιου κήπου «...για να δώσει αέρα και ήλιο στους δυστυχισμένους Ρεθεμνιώτες που κατοικούσαν στην υγρασία και τη μούχλα των ανήλιων σπιτατικά μπουναί και της Κιουλούμπασα». Ο κήπος αυτός (εικόνα) διαμορφώθηκε με δέντρα, έρποντα φυτά και

Στην οθωμανική Κρήτη, βέβαια, διαδεδομένη ήταν η έννοια του ιδιωτικού κήπου. Στις πόλεις του νησιού, οι αστικές κατοικίες περιέκλειαν στους ψηλούς μαρμαρότους τους μικρές οάσεις πρασίνου, με πηγάδια και στέρνες. Περιφραγμένοι, ωστόσο, ιδιωτικοί κήποι βρίσκονταν σε αγροτικό περιβάλλον, όπως εκείνος του αγιογράφου και προκρίτου του Ηρακλείου, Στέφανου Νικολαΐδη (1817-1907, αυτοπροσωπογραφία), στο χωριό Αγίες Παρασκιές. Αποκαλούνταν Περιβόλι και περιλάμβανε 600 δέντρα πολλών ποικιλιών, μερικές μάλιστα πρωτοεμφανιζόμενες στην Κρήτη. Κατά το πρότυπο των ευρωπαϊκών κήπων, ήταν διαιρεμένος σε αλές, καθεμιά από τις οποίες είχε διαφορετικό όνομα. Τον κήπο αυτόν είχε επισκεφθεί, το 1880, και ο τότε Γενικός Διοικητής Κρήτης, Ιωάννης Φωτιάδης Πασάς. Λέγεται ότι, καθισμένος το ηλιοβασιλέμα στη βεράντα του σπιτιού, είχε υποδείξει ότι η θέση μιας καταφορτής πορτοκαλιάς θα έπρεπε να είναι διαφορετική. Το ίδιο βράδυ επιστρατεύτηκαν αρκετοί χωρικοί για να μεταφυτεύσουν εκεί το δέντρο, γεγονός που προκάλεσε τη μεγάλη έκπληξη του Πασά το επόμενο πρωί.

σμού. Το κελάρυσμα του νερού, οι αντανάκλασεις του φωτός σε αυτό, καθώς και τα πουλιά που σπεύδουν να ξεδιψάσουν στις μικρές γούρνες του, αποπνέουν την αίσθηση του Παραδείσου, την οποίαν ο Μουσταφά πασάς θα αναζητούσε και στον ιδιωτικό του κήπο.

Άλλος γνωστός στην Κρήτη του 19ου αιώνα κήπος ήταν ο επονομαζόμενος Σελεμπίλια. Ιδιοκτησία του Μουσταφά Ναΐλη Πασά Γκιριτλή (> τουρκ. Giritli=κρητικός, προσηνύμιο που όφειλε στη μακρά θητεία του ως Γενικού Διοικητή Κρήτης (1830-1851, 1866-1867), ο κήπος αυτός ήταν διαμορφωμένος στην έπαυλη που ο Μουσταφά πασάς είχε οικοδομήσει τη δεκαετία του 1830 στα Περιβόλια Χανίων (στη φωτογραφία τα υπολείμματα του). Εκεί είχε φιλοξενήσει και ο ίδιος ο Σουλτάνος Αμπντούλ Μετζΐτ, όταν πραγματοποιήσει τη μοναδική επίσκεψή του στο νησί, το 1850. Άλλο γνωστό κήποι ήταν στο Ηράκλειο εκείνος της Κονάκας του Μπεδριχάν Μπέη με τα άφθονα νερά του, η Περιβόλια στην οποία αργότερα οικοδομήθηκε το Πανεπιστήμιο Νοσοκομείο, καθώς και ο κήπος του Σαμί Μπέη με τα σιντριβάνια του. Να σημειώσουμε εδώ ότι, προερχόμενη από την ισλαμική αραβική παράδοση, η λέξη Seisebil αναφέρεται σε μια κρήνη του Παραδείσου. Εξελιχθηκε ωστόσο από τους Οθωμανούς ως μια αρχιτεκτονική και γλυπτική κατασκευή κρήνης (εξωτερικού ή και εσωτερικού χώρου), στην οποίαν το νερό ρέει σε διαδοχικές μικρές γούρνες, λειτουργώντας ως πηγή γαλήνης και δροσίψου.

Παρουσίαση βιβλίου

Οι εκδόσεις ΠΕΚ-Πυξίδα της Πόλης ο Δήμος Χανίων & η ΚΕΠΕΙΑΝΧ-ΚΑΜ σας προσκαλούν την

Πέμπτη 8 Ιουνίου 2023 στις 19:00 στον Δημοτικό Κινηματογράφο ΚΗΠΟΣ στην παρουσίαση του βιβλίου

Δημοτικός Κήπος Χανίων

Ιστορία και λειτουργίες ενός χώρου αστικού πρασίνου

Του Χάρη Κ. Στρατιάδακη

Η παρουσίαση του βιβλίου θα γίνει την προσεχή Πέμπτη 8 Ιουνίου στις 7.00 το απόγευμα στον Δημοτικό Κινηματογράφο Κήπος, με συνδιοργάνωση των Εκδόσεων «Πυξίδα της Πόλης», του Δήμου Χανίων, της Πολιτιστικής Εταιρείας Κρήτης και του Κέντρου Αρχιτεκτονικής της Μεσογείου. Θα μιλήσουν γι' αυτό η επιμελήτρια του, ιστορικός **Αγγελική Βλαχοπούλου**, η καθηγήτρια της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης **Αμαλία Κοτσάκη**, ο διευθυντής εκθέσεων και επιμελητής εκδόσεων του Φεστιβάλ Κινηματογράφου Χανίων **Λευτέρης Λαμπράκης** και ο υπογραφόμενος, ενώ θα συντονίσει ο υπεύθυνος των εκδόσεων **Ματθαίος Φραντζεσκάκης**. Όσοι πιστοί και πιστές προσέλθετε για ένα δροσερό απόβραδο στον αστικό Κήπο!

Η άλλη το 'χει, παιδιά...

Χάρης Κ. Στρατιάδακης

Εκπαιδευτικές δραστηριότητες στον Δημοτικό Κήπο του Ρεθύμνου

Ρέθυμνο 2019

Θυμήθηκα με την ευκαιρία μια έγγραφη πρόταση που είχα κάνει τον Μάιο του 2019 στον Σύλλογο Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Ρεθύμνης, με την οποία τους προσέφερα το έτοιμο για έκδοση βιβλίο μου «Εκπαιδευτικές δραστηριότητες στον Δημοτικό Κήπο του Ρεθύμνου». Το βιβλίο εκείνο απευθυνόταν σε εκπαιδευτικούς και απαρτιζόταν από τις 40 συνολικά δραστηριότητες. Αφού παρέθετα τα περιεχόμενα, ευχόμενος στα μέλη του νεοεκλεγμένου τότε Διοικητικού Συμβουλίου την ευδωχή του έργου τους. Οι συνάδελφοί μου εκείνοι, αν κι έλαβαν την πρόταση, όπως με διαβεβαίωσε ο Γ. Πολάκης, απαξίωσαν και να μου απαντήσουν, γραπτά ή έστω προφορικά. Ήταν οι Ορφανοδύκας Στέλιος, Μπιμπισιδής Σάκης, Μαρινάτος Γιάννης, Γασπαράκης Στέλιος, Κυριακόπουλος Μάνθος, Μαρινάκη Μαρία. Έτσι τα Χανιά απέκτησαν οδηγό δραστηριοτήτων για τον Κήπο τους, φτιαγμένο από έναν Ρεθεμνιώτη, το Ρέθυμνο όμως όχι, κι ως ήταν πριν απ' αυτόν έτοιμος και προσφερόταν χωρίς κανένα αντάλλαγμα. Δεν πειράζει παιδιά, η άλλη το 'χει, που λέμε στην Κρήτη!